
Villem Reiman ja eesti vana kirjakeel

Valve-Liivi Kingisepp

Rahvusliku suurmehe Villem Reimani (1861–1917) 150. sünniaastapäeva puhul iseloomustan tema väga mitmekülgse elutöö üht tahku – initsiatiivi ja tulemuslikku tegevust vanade eestikeelsete tekstide publitseerimisel ja kirjeldamisel.

Selle kõrval tahan tutvustada Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi eesti vana kirjakeele uurimisrühma tegevust samade tekstide töötlemisel ja analüüsil, sest just see töö on mind ja mu noori kolleege sidunud Villem Reimani omaaegsete kirjatöödega.

Villem Reimani õpingutest ja tööst

Suure-Kõpu valla Pauna renditalust pärit maapoiss Villem (Wilhelm) Reiman õppis Viljandi kreiskoolis ja Pärnu gümnaasiumis, kus sai saksakeelse klassikalise hariduse. Südames jäi ta aga eestlaseks, sattudes eesti rahvuslike püüdluste ja rahvusliku äratuse mõjusfääri, mis lähtus Carl Robert Jakobsonist, kes tegutses neil aastail Viljandis ja Pärnus. 1882. aasta jaanuaris astus 21-aastane Villem Reiman Tartu ülikooli usuteaduskonda.

Üliõpilaspäevil ilmnesis Villem Reimani tõsised kultuurihuvid ja ettevõtlikkus üliõpilaselu korraldamisel. Temast sai Eesti Üliõpilaste Seltsi asutajaliige ning EÜSi rahvuslikul vaimul oli otsustav mõju Reimani edaspidisele arengule ja tegevusele.

Peale usuteaduskonna õppejõudude A. von Oettingeni, J. Volcki, H. Mühlau, N. Bonwetschi jt erialaloengute kuulas Villem Reiman ülikoolis ka Mihkel Veske (Michael Weske) keeleloenguid. Oli ju

eesti keele lektori ametikoht selleks loodudki, et tulevastele sakslastest kirikuõpetajatele praktilist eesti keelt õpetada, aga ajapikku hakkasid loengutest osa võtma ka eestlastest kuulajad. Mihkel Veske lektoritööd analüüsinud Huno Rätsep toob esile, et Veske kui esimene eestlasest keeleteaduse doktor muutis lektori tööprogrammi, hakkas kahe tunni asemel pidama loenguid neli tundi nädalas, viis loengute temaatika mitmetele fennougristika aladele, muutis lektori-koha õpetlase töökohaks.¹ Rätsepa andmetel on Veske lugenud kokku 15 erinevat loengusarja, sealhulgas eesti, soome ja liivi keele ning soome-ugri keelte võrdlevast grammatikast, eesti rahvalauludest ja eesti mütoloogiast, eeposest „Kalevipoeg“ jt. Ametlikult on loenguile registreerunud üliõpilasi olnud 56.²

Uurisin Eesti Ajalooarhiivis keiserliku ülikooli ettelugemiskavu ja neis registreeritud üliõpilaste nimekirju. Mihkel Veske töötas Reimani ülikooli astumise ajal juba seitsmendat aastat ja tõenäoliselt võisid tagajärjetult lõppenud dotsendi- ja professorikoha taotlused kahandada tema õppejõuiniatsiatiivi ning populaarsust üliõpilaste hulgas. Õppekavadest selgus, et Veskel oli kuulajaid napilt. Esimese aasta üliõpilasena on Villem Reiman 1882. aasta I semestril kuulanud Mihkel Veske eesti keele grammatika ja rahvalaulude kursust ning osalenud soome keele harjutustel, kuhu oli registreeritud 9 kuulajat.³ 1882. aasta II semestril on ta kahekesi Tiedemaniga jätkanud samade kursustega.⁴ Järgmisel, 1883. aastal Reiman Veske loengutesse registreeritud ei ole, võimalik, et haiguse tõttu. 1884. aasta I semestril on ta uuesti viie kuulaja seas (Buschmann, Lellep, Sörd, Jõgever). Nüüd on Veskel kursustena kirjas eesti keele grammatika, soome keele grammatika koos harjutustega ja soome-ugri keelte võrdlev grammatika ning morfoloogia.⁵

1884. aasta II semestril on Veske ainsaks kuulajaks registreeritud Jaan Jõgever. Ühtlasi jäi see Veskele ka viimaseks semestriks Tartu

¹ Huno Rätsep. 175 aastat eesti keele õpetamist Tartu ülikoolis. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, VII. Tartu, 1979, lk 30.

² Samas, lk 31.

³ EAA 402-4-1090. Verzeichniss der Zuhörer im I Semester 1882.

⁴ EAA 402-4-1091.

⁵ EAA 402-4-1103.

ülikoolis, sest 1885 läks ta teaduslikule komandeeringule Ungarisse ja siirdus seejärel tööle Kaasani ülikooli.⁶ Kokku on Reiman Veske loenguile registreeritud kolme semestri vältel ja arvata võib, et õppejõuna jäi Veske mõju talle tagasihoidlikuks. Lisada tuleb kindlasti seda, et üks asi on loengutele registreerimine, teine lektori kirjatööde lugemine ja teadusseltsides ettekannete kuulamine. Kriitiline oli Reiman Veske seisukohtade suhtes, mis puudutasid kirjakeele ortograafiat, nimetades teda „ortograafiliste segaduste peamatadooriks“.⁷

Vahepalana võiks siin meenutada Karl August Hermannini mälestust Mihkel Veskest kui oma õpetajast. See ilmus ajalehes *Valgus* 1906: „Dr. Weske ei olnud nii tuline kõnemees, kui ta keelemees oli. Kõneand on hoopis teine asi kui keeleand. Dr. Weske rääkimine ei meeldinud üliõpilastele. Ta kokutas palju ja tegi asja nii kuivalt kui vähe võimalik. Esimesel ettelugemisel poolaastas oli 5 või 6 kuulajat, teisel 3 või neli, kolmandal ehk paar, ja viimati jäin ikka mina üksi. Ma armastasin Wesket ja ei olnud see mitte mu meele järele, kui temast oleks öeldud, et tal kuuljaid ei ole. Selle pärast läksin puudumata tema ettelugemisele ja käisin enne kuulusaali ust põrrides välja ja sisse, nagu oleks kaugelt kuulda mitu meest Wesket kuulamas.“

Tasakaalu huvides tuleb omakorda meenutada Johan Kõpu mälestusi Karl August Hermannini loengute kuulatavuse kohta, nimelt temagi loengute kohal heljus pidevalt Damoklese mõök: kuulajaid oli vähe ja lektorikoht võidi kaotada. EÜSis kehtiva korra kohaselt pidi iga kaasvõitleja, kes dr Hermannini loenguilt või harjutusilt puudus, sellest järgmisel seltsi koosolekul aru andma. Ja põhjuseta puudumine tõi karistuseks ühekolmandikulise laitude. Kui neid laitud sai ühtekokku 8, pidi kaasvõitleja üheks kuuks seltsist lahkuma.⁸

Niisiis kannatasid mõlemad oma aja silmapaistvad keelemehed eesti keele lektoritena kuulajate vähesuse all. Eks probleem ole aktuaalne üle aegade. Ometi ei tähenda see, et üliõpilased ainetundmises hätta

⁶ EAA 402-4-1104.

⁷ Villem Reimani kiri Jakob Hurdale 28. V 1890. – Villem Reimani ja Jakob Hurda kirjavahetus aastatel 1884–1904 (edaspidi: Kirjavahetus). Tartu, 2010, lk 85.

⁸ Johan Kõpp. Mälestuste radadel II. Tartus 1896–1906. – Mälestusi Tartu Ülikoolist 1900–1944. Koost. Sergei Issakov ja Hillar Palamets. Tallinn, 1992, lk 60.

jäid, targaks saadakse ikka iseseisvalt lugedes. Ja Villem Reimani töötahe ning õppimisvõime oli teadagi üüratu.

Villem Reiman lõpetas Tartu ülikooli 1887. aasta sügisel. Ta sai teoloogiakandidaadi diplomi ja soovis prooviaastat pidada Peterburis Jakob Hurda juures Jaani kiriku koguduses. Tema emotsionaalset kirjast Hurdale selgub, missuguse lugupidamise ja austusega ta oma mentorisse suhtub.⁹ Oli suur õnn eesti kultuurile, et Reiman Hurda juurde abiõpetajaks sai. August Palm iseloomustab olukorda tabavalt: „Reiman läheb sinna õhinaga, otseski õpilane oma meistri jalge ette, ja kumbki ei pettu. Uskumatult kiiresti areneb ta Jakob Hurda otseses läheduses vanameistri vääriliseks, ja nad jäävad eluaegseiks sõpradeks. Kuid Reiman iseseisva ja tugeva iseloomuna ei jää Hurda vastukajaks: ta võtab vastu äratusi Hurda keeleteaduslikest ja rahvaluulelisist harrastusist, kuid areneb oma eelduste kohast iseseisvat rada.“¹⁰

Reiman tunnistab: „Historia on ju minu südamesõber ja „Lebenselement.““¹¹ Seda kinnitavad tema teod ja tööd, mis pikkade aastate jooksul järgnevad, kui ta pühendunult kuni surmani töötab Kolga-Jaani kirikuõpetajana.

Seoses päevakorda tõusnud olulise kultuurisündmusega, eesti täispiibli ilmumise 150. aastapäevaga, hakkab Villem Reiman mesilase usinusega uurima eesti piiblitõlke ajalugu, koguma andmeid eestikeelsete piiblikatkete, kogu vanema eestikeelse vaimuliku kirjanduse kohta, mis 17. sajandist olemas. Ja ta töö kannab vilja – 1889. aastal ilmub „Eesti Piibli ümberpanemise lugu“.¹²

August Palm hindab teost kõrgelt, pidades seda meie kirjandusloos esimeseks eestlase kirjutatud monograafiaks, millel on teedrajav tähtsus eestikeelse vaimuliku kirjanduse uurimisel üleüldse.¹³ Toomas Paul korrigeerib Palmi ja peab monograafiaks nimetamist liialduseks, sest brošüür oli kirjutatud ikkagi eesti rahva harimiseks. Teaduslik

⁹ Kirjavahetus, lk 14.

¹⁰ August Palm. Villem Reiman. Tartu, 2004, lk 60.

¹¹ Kirjavahetus, lk 94.

¹² Eesti Piibli ümberpanemise lugu. Meie Piibli 150-aastase juubeli mälestuseks kirjutatud W. Reiman, Kolga-Jaani õpetaja. Tartu, 1889.

¹³ A. Palm. Villem Reiman, lk 72.

teos eeldaks allikate teadustamist ja seda V. Reiman ei tee.¹⁴ Oma aja kontekstis on õigus mõlemal. Alles 90 aastat hiljem jõuab lugejate ette ilma kahtlusteta monograafiaks peetav uurimus, Toomas Pauli „Eesti piiblitõlke ajalugu“ (1999).

Piiblitõlkimise kohta materjalide kogumisega, varasemate sajan-dite eestikeelse kirjasõna läbitöötamisega jõuab Villem Reiman **suur-probleemideni**, millele ta edaspidi oma uurijavõimeid rakendab. Jätan siin kõrvale olulised kirjutised, milles Reiman käsitleb eesti väljapaistvate keele- ja kultuuriinimeste elutööd, „kullakaevajaid“ Friedrich Robert Faehlmanni, Bengt Gottfried Forseliust, Eduard Ahrensit, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi, Karl August Hermanni, Johann Voldemar Jannsenit jt. Sellest annab põhjaliku ülevaate Toomas Paul eespool mainitud artiklis ja eesti kirjanduse ajalood. Tänuväärset tööd on teinud Villem Reimani Kolleegium ja kirjastus Ilmamaa, tuues tänapäeva lugeja ette suure osa Villem Reimani omaaegsetest uurimustest.¹⁵

Georg Mülleri jutlused

Siinse teema puhul on oluline, et piibli tõlkimise ajalugu uurides sattus Villem Reiman Georg Mülleri jutluste jälile. Jakob Hurda raamatukogus leidis ta ajakirjas *Baltische Monatsschrift* avaldatud teate. Ta asus asja uurima ja Reimanist alates teame, et 1884. aastal leidis linnaarhiivaar Theodor Schiemann Tallinna raearhiivi korrastades kimbu käsikirjalisi eestikeelseid jutlusi, milles mõned märkused näitasid, et koostatud on need 1600. ja 1606. aasta vahel ning peetud Tallinna Pühavaimu kirikus. Schiemann sai aru, et tegu on haruldase leiuga, ning võttis ühendust Raplas töötava praost Carl Malmiga, kes oli tuntud hea eesti keele oskajana. Praost Malm avaldas *Ristirahwa pühapäewa lehe* 1884. aasta 51. ja 53. numbris poole ühest 1600. aastal

¹⁴ Toomas Paul. Villem Reimani osast eesti piiblitõlke ajaloos ja eestikeelse kirjasõna arengus. – Koguja. Villem Reimani Kolleegiumi aastaraamat 2002–2007. Tartu, 2008, lk 97.

¹⁵ Villem Reiman. Mis meist saab? Koost. Hando Runnel. Tartu, 2008; Koguja. Villem Reimani Kolleegiumi aastaraamat 2002–2007. Tartu, 2008.

peetud jutlusest ja andis leiust teada ka *Baltische Monatschriftis* 1885. aastal. Kogu teksti avaldamisest tuli tema arvates loobuda, sest keeleuurimise tarvis ei andvat see leid kuigi palju. Ta teade jäigi mitmeks aastaks suurema tähelepanuta.

1890. aasta suvel pääses Villem Reiman ise Tallinnas lugema Mülleri 39 jutlust ja tema talituseraamatut ning taipas vaimustusega, missugune haruldus oli päevavalgele tulnud. Ta avaldas selle kohta Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatus artikli.¹⁶ Kui seltsi president professor Leo Meyer jutlustega lähemalt tutvus, pidas ta vajalikuks kogu tekst trükkis avaldada. Nii asutigi ettevalmistusi tegema. Ära kirja tegid neli Tartu ülikooli tudengit: filoloogiatudeng Oskar Kallas, meditsiinitudeng Michel Ostrow, juuratudeng Gustav Seen ja teoloogiatudeng Oskar Wirkhaus. Trükipoognate korrektuuri luges Oskar Kallas, teda juhendas professor Leo Meyer. Väljaandmist toetas Võisiku vabriku omanik Friedrich Amelung. Villem Reiman kirjutab publikatsioonile mahuka sissejuhatuse, milles ta üksikasjaliselt kirjeldas jutluste avastamise lugu, ülesehitust ja analüüsis jutluste sisu ning keelt. Kui eessõna valmis, ilmusid Mülleri jutlused ÕESi toimetiste 15. köitena 1891. aastal.¹⁷

Mida sisaldas Villem Reimani 54-leheküljeline eessõna? Kõigepealt muidugi käsikirja leiuloo ja ülevaate sellest, kuidas see ÕESis väljaandmiseni jõudis. Järgneb jutluste seisundi kirjeldus, käsikirja ei ole kahjustanud hallitus ega purenud hiirehambad, vaid see on suurepäraselt säilinud. Reiman selgitab, kuidas 39 jutlust jaotuvad leitud vihikute ja lisalehtede vahel, missugused on vihikute mõõtmed, ja kinnitab, et kõik jutlused on kirjutatud ühe selgesti loetava käekirjaga. Kasutatud on nn nurgelist gooti kirja, aga pealkirjades ja ka tähtsamates kohtades fraktuurkirja. Edasi selgitab Reiman, missugused lühendid Mülleri käsikirjas leiduvad ja et need on ka trükkis säilitatud.

Lähema vaatluse alla võtab ta küsimuse, millal jutlused on koostatud, võttes seejuures arvesse autori omakäelisi märkusi nende juures,

¹⁶ V. Reiman. Das älteste Denkmal estnischen Schriftthums. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, 1890. Dorpat, 1891, lk 97–119.

¹⁷ Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600–1606. Mit einem Vorwort von Wilhelm Reiman. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Bd. 15. Dorpat, 1891.

ja kinnitab pika arutluse järel, et kõik 39 jutlust on koostatud ajavahemikus 1600 kuni 1606. Ka jutluste pidamise koht selgub neist endist – selleks on Tallinna Pühavaimu kirik. Samuti jutluste pidaja – Georg Müller, kelle autorsus selgineb eksimatult seoses teise, Tallinna raearhiivis varem päevavalgele tulnud ürikuga, nimelt sissetulekute raamatu ehk aktsidentsiraamatuga, mida on pidanud Pühavaimu kiriku pastor ajavahemikul 3. aprillist 1601 kuni 16. juunini 1608. Käekirja võrdlus kinnitab, et tegu on sama isikuga, s.o Georg Mülleriga.

Villem Reiman esitab seejärel Georg Mülleri eluloo, toetudes olemasolevatele kirjalikele allikaile ja aktsidentsiraamatu andmetele. Ta kirjutab, et Georg Müller on Baltimaade laps. Eesti keele põlissõnavara tundmine eeldab, et ta oli nooruselt peale läbikäimises põliselanikega ning et ta oli tallinlane. Georg Julius Schultz-Bertramile toetudes mainib ta, et linnad on aga ammusest aegadest tuntud kui segamisanumad, kus eri kõnekeelte elemendid läbisegi pulbitsevad. Reiman jälgib huviga, kuidas jutluste sõnavaras ürgselt eestilik on alistunud võõrmõjule, toimub assimilatsiooniprotsess.

Üsna suure osa käsitlusest pühendab Reiman Mülleri jutluste sisupoolele, püüab määratleda jutluste tähendust ja jõuab lõpuks ka käsikirja keele analüüsi juurde. Leksikaalsest küljest väärivat jutlused igati tunnustust. Ta leiab, et koostaja valdab suurt hulka sõnu ja eesti keelele omaseid väljendeid, rahvalikke kõnekäande, mille pärast võiks teda kadestada nii mõnigi eesti kirjanik.¹⁸

Tartu Ülikooli vana kirjakeele uurimisrühm on koostanud Mülleri tekstidest arvutiandmebaasi ja selle põhjal Georg Mülleri jutluste sõnastiku.¹⁹ Oma töös kasutasime olulisel määral Villem Reimani initsiaatiivil trükki jõudnud ÕESI toimetiste 15. köidet. Sisestasime sealse teksti arvutisse, tellisime Tallinna linnaarhiivist originaali koopiad ja kontrollisime Külli Habichtiga jutluse kaupa käsikirja ja trükiväljande kokkulangevust. Leitud ebatäpsused puudutasid kõige sageda-

¹⁸ Vt pikemalt eestikeelne eessõna: Georg Müller. Jutluseraamat. Koost. Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop. Toim. Külli Habicht, Kai Tafenau, Siiri Omblar. Tartu, 2008.

¹⁹ Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop. Georg Mülleri jutluste sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 12). Tartu, 2000.

mini sõnade kokku- ja lahkukirjutamist, suurt või väikest algustähte, mõnede tähtede äravahetamist, mõne sõna vahelejätmist trükitekstis, ühe- või kahekordse tähe kirjutusi jne. Me leidsime 400-leheküljelisest tekstist ühtekokku 600 erinevust. Suuri sisu puudutavaid erinevusi nende hulgas ei olnud. Omaaegsed üliõpilased ja Villem Reiman ning Leo Meyer olid teinud Mülleri käsikirja trükkitoimetamisel väga head tööd. Ja mis tähtsaim – avaldatud jutlustega sai avalikuks ainulaadne lähtepunkt eesti keele ja kirjanduse teadusliku kirjelduse ajaloos. Aja jooksul kujunes välja nn mülleriaana, koostati arvukalt uurimusi, mille kohta leiab ülevaate sõnastiku saatesõnast.

Meie koostatud väljaanne on iseloomult autorisõnastik, mis sisaldab kõik Mülleri tekstis leiduvad sõnad koos esinemissageduse ja vajaduse korral tähendusseletustega. Sõnastikus on 1803 põhimärksõna, 457 viitemärksõna ja 99 379 sõnet. Loodame, et sellest saavad asjahuvilised üksikasjalikku infot Mülleri jutluste sõnade tähenduse, nende vormivariantide, esinemissageduse jm kohta, et koostada eriuurimusi, iseloomustamaks 17. sajandi alguse eesti kirjakeelt.

Mülleri jutluste olulisust eesti mõtteloo kujunemisel tunnetas selgelt Hando Runnel. Tänu tema ettepanekule tõlkisid Georg Mülleri jutluste sõnastiku koostajad jutlused tänapäeva eesti keelde ja need ilmusid koos originaali transliteratsiooniga kirjastuse Ilmamaa „Eesti mõtteloo“ sarja 78. raamatuna.²⁰ Vanima eestikeelse kirjasõna keelelise nüüdisajastamisega saime äärmiselt huvitava ja meelde jääva töökogumuse. Tahtsime avada eesti kirjasõna algusaja mõttekäike, ühe hinge karjase muresid, elu-olu, soove, ning tabada stiilinüansse, säilitades sealjuures Mülleri lausestuse eripära, näiteks iseloomulikud paarisväljendid, pöördumisvormelid (*armas ristirahvas*), sõnavaralised arhaismid (*seesinane, kõhnret, avitaja, trööstlik*) jm. Usun, et sellest sai väga vajalik väljaanne, kus Mülleri jutluste sisu saab mõistetavaks ja Villem Reimani sissejuhatus Kai Tafenau tõlkes tänapäeva lugeja tarvis arusaadavaks. Piirdusime nn tõlketööga,

²⁰ Georg Müller. Jutluseraamat. Koost. Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop. Toim. Külli Habicht, Kai Tafenau, Siiri Omblar. Tartu, 2008.

sisulisi kommentaare kirjastus meilt ei palunud. Väljaanne on saanud tunnustava hinnangu asjatundlikelt kriitikutel.²¹

Vanimad eestikeelsed tekstid

Peale piibli tõlkimisega seotu huvitasid Villem Reimanit kõik eesti keele leiud, mis arhivaarid oma töö tulemusena päevavalgele tõid. Ta avaldas neid trükis koos omapoolsete kommentaaridega, ilmudes sealjuures häid publitsistivõimeid.

Kui vana kirjakeele töörühm 1995. aastal tegutsema asus, rakendasime esimestena vana kirjakeele uurimisel ja publitseerimisel korpuslingvistika ja arvutileksikograafia põhimõtteid. Alustasime kõige vanemate eestikeelsete tekstide arvutisse sisestamist ja loodud korpuse põhjal sõnastiku koostamist. Piirasime materjali aastaga 1600.²² Publitseerisime tekstid arvutiväljatrükina kõrvuti originaaliga. Iga allika puhul tutvustasime algupärandi avastamis- ja avaldamislugu, selle kohta kirjutatud olulisemaid keeleanalüüse jm. Nii jõudsime Villem Reimanini, kes samu tekste oli trükis avaldanud ja kommenteerinud.

Ametivanne II

1891. aastal leidis arhivaar Gottfried von Hansen Tallinna linnaarhiivist ametivande *Juramentum der Vndudeschen*. Kirja ja paberi järgi otsustades pidas arhivaar O. Greiffenhagen seda mitte hilisemaks kui aastast 1570 pärinevaks.²³ Villem Reiman avaldas ametivande

²¹ Marju Lepajõe. *Passio Molleri*. Georg Mülleri „Jutuluseraamatu“ ilmumise puhul. – Roomlaste taltsutamine. Tartu 2011, lk 416–420; Kristiina Ross. Luksusasi. – Keel ja Kirjandus, 2010, nr 12, lk 931–935.

²² Epp Ehasalu, Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo. Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 6). Tartu, 1997.

²³ Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739. Välja andnud Albert Saareste ja A. R. Cederberg. Faksiimileväljaanne. Tartu, 1992, lk 3.

koos katkendiga „Liivimaa talurahva õigusest“ artiklis „Zwei alte stensche Schriftdenkmäler“.²⁴

Oma saksakeelses artiklis esitab Reiman ametivande esialgsel kujul ja tõlgib vande sisu saksa keelde. Järgneb pikk analüüs. Ta arvab, et niisuguseid ametivandeid andsid eestlased, kes tulid maalt linna, sest vaesus ja puudus aadli ülemvõimu all oli väljakannatamatu. Linnaelanikkond kasvas paljugi Harju- ja Virumaalt Tallinna siirdunute arvel. Ameteid, mida nad linnas pidada said, refereerib Reiman Georg Mülleri talituseraamatu järgi, näiteks *Todtengreber* 'surnumatja, hauakaevaja', *Fischhöker* 'kalakaubitseja', *Schaffer vom Schlosse* 'lossikarjane', *Müller* 'veskimees', *Beckerkunst* 'pagaritöö tegija', *Schlachter* 'lihunik', *Knochenhauer* 'kondimurdja' jt. Viimase ameti pidajalt eeldati füüsilist tugevust. Ja just sellise töö tegijana tulebki näha Tonnis Kerki (Kärki) või Kergi Tönist. Ametivande allkiri kinnitavat, et mõned eestlased võisid saada perekonnanime 300 aastat varem kui enamik eestlasi.

Ametivande tekst ütleb, et Tõnis Kerk lubab Rootsi riigile ja Tallinna raeisandatele vaga ja sõnakuulelik olla. Ametivande keelt peab Reiman nii leksikaalselt kui ka grammatiliselt vigaseks, ometi tulevat seda hinnata kui mälestusmärki 16. sajandi eesti keelest.

Oleme ametivande 7-realise teksti ja sõnad avaldanud väljaandes „Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik“. Indeksisis toodud sõnekujude järgi on võimalik sõnastikuosast leida leksikaalne ja grammatiline seletus kõigi ametivandes kasutatud sõnade kohta.

Katkend „Liivimaa talurahva õigusest“

Teksti leidis 1893. aasta kevadel arhivaar G. Hansen Tallinna linnaarhiivist ning leidja dateerib selle paberi ja käekirja põhjal 16. sajandist pärinevaks. Villem Reiman publitseeris leiu eespool mainitud artiklis,²⁵ kus ta toetab arhivaari arvamust. Seejärel avaldas Reiman leiu ka EÜSi albumis alapealkirjaga „Kõige wanem

²⁴ Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1893. Dorpat, 1894, lk 103–122.

²⁵ Samas, lk 112–122.

Eesti keele mälestuse märk“.²⁶ Tõepoolest, kui olid veel leidmata Kullamaa käsikiri, mis pärineb aastatest 1524–1528, ja Wanradti-Koelli katekismuse 11 lehte aastast 1535, oligi katkend „Liivimaa talurahva õigusest“ vanim eestikeelne kirjatükk.

V. Reiman on leiu keele suhtes üsna kriitiline, öeldes, et grammatikareeglitest ja kindlast kirjaviisist ei oska tõlkija lugu pidada. Ta kirjutavat nii, kuidas juhtub, ehk kuidas „harjunud saksa wiis kätt juhhib“. Positiivse joonena mainib ta, et tõlkija on eesti keele eitavat kõnet õigesti tarvitanud, kasutades väljendit *ep woy*. Kehva keele põhjenduseks toob Reiman tõsiasja, et polnud olemas veel eesti keele grammatikat. Keel ja kirjaviis langevat Stahli omaga ühte, mis tunnistab, „et Stahl mitte iseäralise keele- ja kirjaviisi looja ei ole, nagu seni arwati, vaid mõistlik majapidaja, kes seda tänuga vastu wõttis ja tarwitas, mis eest leidis.“²⁷ Hilisemad keeleuurijad, nt Julius Mägiste, on hinnanud Liivimaa talurahva seaduse katkendit keeleliselt sedavõrd sujuvaks, et kui sisu ei nõuaks, võiks seda pidada järgmisel sajandil kirjutatuks.²⁸

Villem Reiman arutleb üksikasjaliselt talurahvaseaduse sisu üle ja peab vastuvaidlemata tõsiasjaks, et see oli juba ordu valitsuse ajal maksuma pandud ja eesti soost kohtumõistjate tarvis eesti keelde tõlgitud. Ekslik olevat arvamus, nagu oleks meie rahvas sakslaste siiatulekuga kohe vabaduse kaotanud. Ta juhib tähelepanu sellele, et talurahvaseaduse katkendis käsitleb pool karistuse paragrahvistest valetunnistust, valekaebusi, valetamist ja need on süüd, „mis meie päewil weel meie rahwa elu sapiga ja mürgiga rikuvad, kus wend wenda ajalehtedes, salakirjades, suusõna laimdustes kahtlaseks püüab teha ja temale lõõga kaela keerutada. Ei oleks meil ega wist kellegil auusal Eesti mehel palju selle vastu waidlemist, kui wanast „Liivimaa talurahwa õigusest“ mõni punkt kui hirmukaja hauast tõuseks ja wenna wiha külwajatele, wenna auu määrijatele,

²⁶ Villem Reiman. Eesti kirjanduse hommikul. – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album. Teine leht. Jurjev (Tartu), 1894, lk 189–192.

²⁷ Samas, lk 192.

²⁸ Julius Mägiste. Vanhan kirjaviron kysymyksiä. Helsinki, 1970, lk 82.

kodumaa teotajatele, jälle oleksiwad „witset selkä pehl.“²⁹ Reimani mõte kõlab aktuaalselt meie päevilgi.

Liivimaa talurahva seaduse katkendi sõnavara oleme samuti avaldanud oma vanimate tekstide sõnastikus.

Tunnistus Sigismundus Awerbachile (1589)

Teksti leidis Tartu linnaarhivaar H. Lichtenstein, Villem Reiman avaldas selle koos saksakeelse tõlkega ÕESI aastaraamatus.³⁰ Tartu rae antud tunnistuses ihu-, haava- ja silmaarst Sigismundus Awerbachile kinnitatakse tema oskust silmaoperatsioone teha. Tekstis põhjendatakse otsust sellega, et ausad mehed Hans Karthusen ja Elias Roller ning vanad naised Anna ja Katrina, kes kaua aastaid viletsad ja pimedad olnud, isand Awerbachilt abi saanud. Seega tunnistavad nad Awerbachi oskust pimedat aidata. Saksakeelse tekstiosa on koostanud kohtu- ja linnasekretär Martinus Probstingk, eestikeelse tõlke tegija ei ole teada. Villem Reiman oletab, et see võis olla mõni väiksem raametnik või kirjutaja, kes rahvakeelt kehvasti tundis. Reiman selgitab veel, et ta on arhivaar Lichtensteinilt saanud Tartu rae poolt arstidele antud saksakeelseid tunnistusi ja dokumente, kuid neil pole juures eestikeelset tõlget. Ta oletab, et Awerbachi patsiendid Anna ja Katrina, kelle nimetamisel pole toodud perekonnanime, olid ilmselgelt eesti päritolu, ja järeldab, et eestlaste arv linnaelanike seas oli 16. sajandi lõpul suurenenud, nii et Sigismundus Awerbach oli ka nende ravitseja.

Villem Reiman on esimesena iseloomustanud Sigismundus Awerbachile antud tunnistuse keelt, tuues esile omapäraseid arhaisme *kohtusundijad*, *hilise sisse* 'vaestemajja', *söcke* 'pime' jt. Reiman lisab õigesti, et *ilis*, gen *ilise* on veel tänapäevalgi lõunaeesti keeles olemas tähenduses *Armenhaus* 'vaestemaja'. *Söcke-söge* sõna ühendab ta soome *sokea* 'pime' tüvega ja lisab, et tänapäeval tähendab see küll

²⁹ V. Reiman. Eesti kirjanduse, lk 192.

³⁰ Villem Reiman. Ein altestnisches Schriftdenkmal aus dem 16. Jahrhundert. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1901. Jurjew (Dorpat), 1902, lk 185–195.

geistig Erblindeten 'vaimupimedust'. Ka Julius Mägiste toob esile tekstis leiduvaid nii lõuna- kui ka põhjaeestilisi jooni ja lõpetab järeldusega, et see tunnistus on kirjutatud lõuna- ja põhjaeesti segamurdes nagu teisedki 16. sajandil Tartus valminud tekstid.³¹ On võimalik, et 16. sajandi Tartus kõneldigi Põhja-Eesti murret, sest paljud asukad tulid Tartusse põhja poolt.

Sigismundus Awerbachile antud tunnistuse teksti oleme töödeldnud ja sõnastikuna avaldanud kogumikus „Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik“.

Joachim Rossihniuse kirikumanuaalid

Aastal 1632 trükiti Riias Gerhard Schröderi juures kaks Joachim Rossihniuse lõunaeestimurdelist kirikukäsiraamatut „Catechismus Herrn D. MARTINI LUTHERI in sechs Hauptstücke verfasset ...“ ja „Evangelia und Episteln auff alle Sontage durchs gantze Jahr ...“.

Originaalraamatute saatus on olnud õnnetu, need on sõdade käigus hävinud. Alles on üks eksemplar Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus, mis saadi 1938. aastal vahetuse korras Riia linnaraamatukogult. Lisaks sellele on üks eksemplar talle Kopenhaageni Kuninglikus raamatukogus.

Eesti üldsus sai neist raamatutest teada Johann Heinrich Rosenplänteri *Beiträge*'des 1816. aastal avaldatud artiklist „Ueber zwei Bücher von Rossinius“. Ta oli saanud Riia linnaraamatukogule kuuluvad eksemplarid oma kätte kasutada.

Seejärel olid Rossihniuse raamatud üle kolmveerand sajandi kadunud. Nõo õpetaja Martin Lipp leidis need Riias peetud arheoloogide kongressi ajal Riia linnaraamatukogust. Loomulikult teadustas ta leiust ÕESI, prof Leo Meyer asus jälle asja korraldama ja leidis võimalused taastrükiks. Ta kutsus abilisteks üliõpilased, teoloogiat õppivad Bernhard Steinbergi, Harald Põllu, Johann Kõpu ja Oskar Laari ning juuratudengid Lui Oleski ja Karl Baarsi. Villem Reiman

³¹ J. Mägiste. Vanhan, lk 84.

kirjutas väljaande tarvis põhjaliku sissejuhatus ja kandis toimetaja kohustusi. Raamat ilmus ÕESi toimetiste 19. numbrina 1898. aastal.³²

Villem Reiman tegi ära väga suure töö Joachim Rossihniuse kirikukäsiraamatute uustrüki tarvis. 54-leheküljelises sissejuhatuses selgitas ta teoste saamisluhu, Rossihniuse elukäiku ning jätkas manuaalide sisu ja keele üksikasjalise käsitlesega.

Reimani suhtumine kirikukäsiraamatute kirjandusloolisse tähendus on kriitiline. Kui näiteks oma varasemas piibli ümberpanemise loos jätkub tal Rossihniuse tegevusele vaid tunnustavaid sõnu: „Tema raamatute keel ei olegi nii halb ja laiduwääriline nagu arwata wõiks, waid kaunis lahe ja soraw.“³³, siis siinses sissejuhatuses toodud hinnangud on karmid. Reiman ei pea Rossihniust luterliku katekismuse ja evangeeliumide tartueesti keelde tõlkijaks, vaid varem pastorite käes ringluses olnud, enamasti põhjaeestikeelsete käsikirjaliste materjalide kogujaks ja nende keele lõunaeestipärasustega ilustajaks, mistõttu polevat põhjust pidada Rossihniust lõunaeesti kirjakeele rajajaks. Ta rõhutab, et nii Heinrich Stahl kui ka Rossihnius on oma tekstide koostamisel kasutanud samu käsikirjalisi allikaid. Reimani arvates avaldanud Rossihnius kirikumanuaalid pastorite, mitte rahva jaoks. Ta peab kahetsusväärseks, et Rossihnius tekitas oma kirikumanuaalide koostamisega vaevalt miljonilise rahva jaoks topeltkirjakeele. Ilma Rossihniusest oleksid Stahli tööd saanud üldkasutatavaiks ka Lõuna-Eestis.

Reimani on õigus, kui ta loetleb Wiedemanni grammatikas toodud Võru murdele iseloomulike tunnuste puudumist Rossihniuse tekstis ja leiab, et Wastses Testamendis on iseloomulikke murdejooni rohkem. Nii ongi, sest ilmselt tundis Rossihnius teatud määral vaid Tartu murret, mille põhjarühm oli põhjaeesti murretele õige lähedane. Reiman toob näiteid Lõuna-Eesti pastorite halvast eesti keele tundmisest, talupoegade kaebustest, et nad jutluste sisust aru ei saa, ja arvab koguni, et selleski võib näha Rossihniuse kirikuraamatute mõju.

³² Joachim Rossihnius. Südehnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus, der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidensgeschichte Jesu nebst einem Anhang in das Südehnischer übersetzter Kirchenlieder und Stücke der Agende mit einer Einleitung von Wilhelm Reiman. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. 19. Jurjew (Dorpat), 1898.

³³ Eesti Piibli ümberpanemise lugu, lk 92.

Villem Reimani seisukohad löid traditsiooni, mille järgi on Rossihniuse kirikukäsiraamatuid peetud kirjanduslikult vähe väärtuslikeks ja nende keel oli kaua aega põhjalikumalt uurimata. Omal ajal jäi Tartu ülikooli eesti keele kateedriski Rossihniuse raamatutest sedelkartoteek koostamata. Ometi on Rossihniuse kirikukäsiraamatud väga kõnekad trükidokumendid, mis pakuvad infot tartumurdelise kirjasõna ajaloost, eesti kirjakeele sõnavara ja grammatika kujunemisest, sõnade esmaesinemusest trükitekstides ja paljust muust.

Seoses Rossihniuse kirikuraamatute ilmumise 370. aastapäeva lähenemisega võtsime TÜ vana kirjakeele uurijatega Rossihniuse käsiraamatud vaatluse alla, sisestasime teksti ÕESI toimetistes avaldatud kujul arvutisse ja asusime teksti samaviisi uurima, nagu olime talitanud Mülleri jutluste puhul. 2002. aastal saime tööga lõpule.³⁴

Väljaanne sisaldab kõik Rossihniuse trükitekstis ja sellele liidetud käsikirjalises osas leiduvad sõnad koos esinemisandmete ja sõnekujujudega. Selles ilmneb Rossihniuse leksika kogu eripära, sealjuures lõunaeestiline iseloom, ennekõike aga Tartu ümbruses kõneldud keelemurre, mis hakkas 17. sajandi esimesel poolel Rootsi-aegses Eestis kirjakeele funktsioonidesse astuma. Sõnastikus on 1985 põhimärksõna, eestikeelses tekstis sõnesid 63 238. Raamatu lõpuosas, sõnastiku järel, iseloomustatakse Rossihniuse leksika sisulist ja statistilist poolt.

Olulise tööna tahan esile tõsta Külli Habichti uurimust kahe samal, 1632. aastal ilmunud katekismuse tekstide keelelistest kokkupuutepunktidest, milles ta võrdleb Stahli ja Rossihniuse tekste sõnehaaval, selgitades välja nende leksikaalseid, morfoloogilisi ja struktuurilisi ühtelangevusi ja erinevusi.³⁵ Habicht selgitas, et üksiksõnade ühtelangevusi on 34,5% kõikidest märgendatud tekstisõnadest, erinevaid siis vastavalt 65,5%. Seega on kahe katekismuse sisuliselt kokkulangevateski tekstiosades keeleliselt erinevat rohkem kui sarnast (suhe umbes 3 : 1). Tähtis on lõppjärelendus: Stahli ja Rossihniuse katekismuse

³⁴ Valve-Liivi Kingisepp, Külli Habicht, Külli Prillop. Joachim Rossihniuse kirikumanaalide leksika (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 22). Tartu, 2002.

³⁵ Külli Habicht. Kahe 1632. aasta katekismuse kokkupuutepunktidest. – Vana kirjakeel ühendab. Artiklikogumik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 24). Tartu, 2003, lk 9–27.

vahel puudub otsene seos. Sarnaselt tõlgitud tekstiosi võiks seletada pigem kirikukeele vormelite juurdumisega keelekasutuses kui samadest allikatest või teineteiselt mahakirjutamisega.

Uut infot pakuvad Pille Penjami, Maarika Keldti jt uurimused.³⁶ Rossihniuse keel on huvitav ja väärrib igakülgselt analüüsi.

Kümme eestikeelset jutlust

1899. aastal avaldati ÕESI toimetiste 20. köites kümme 17. sajandist pärit eestikeelset jutlust ja Villem Reiman kirjutas väljaandele 13-leheküljelise saksakeelse sissejuhatus.³⁷ Tema kirjatööst saame teada, et käsikirjalised jutlused on pärit konsistooriumi arhiivis leiduvast kogumikust üldise pealkirjaga „Elaborat(a) et Vocation: de anno 1641–56“. Kogumikku on koondatud eesti kirikutesse pastoriametisse kandideerijate jutlusi, mille järgi võidi otsustada, kas kandidaadid saavad oma ametis hakkama. 1897. aasta sügisel informeeris Tallinna emeriitpastor Georg Martin Knüpffer ÕESI presidenti prof Leo Meyerit neist jutlustest. President pidas seltsis selleteemalise ettekande ja leiti, et tegu on huvitavate 17. sajandist pärit eesti keele mälestistega, mis tuleks trükis avaldada. Teoloogiatudeng Harald Pöld valmistas käsikirjad trükiks ette, jutlused otsustati järjestada samas järjekorras, nagu nad kogumikus leiduvad, korrektoori luges Leo Meyer.

Väljaande eessõnas iseloomustab Reiman iga jutlust ja ühtlasi toob ära olemasolevaid andmeid jutluse koostaja kohta. Nimetagem siin, et esimese jutluse tekst kuulub Saaremaalt pärit Jacob Kohtenile, kes on pidanud oma proovijutluse Tallinna toomkirikus 1647. aastal. Tema edaspidise saatuse kohta Reimanil teateid pole.

Teisel jutlusel puudub koostaja nimi, aga selle juurde kuuluvas ladinakeelses tekstis on nimena esitatud Andreas Freigius, Holmhofi

³⁶ Pille Penjam. Kõneviisi kategooria Joachim Rossihniusel. – Vana kirjakeel ühendab, lk 218–241; Maarika Keldt. Verbireksioonid Joachim Rossihniuse kirjuraamatuis. – Vana kirjakeel ühendab, lk 47–53.

³⁷ Zehn estnische Predigten aus der Mitte des siebenzehnten Jahrhunderts. Mit einer Einleitung von Pastor Wilhelm Reiman. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. 20, H. 1. Jurjew (Dorpat), 1899.

mõisast Saaremaalt. Kas eestikeelne jutlus kuulub samale isikule, selles pole Reiman kindel, sest seda ei kinnita käekirja võrdlus.

Kolmanda jutluse peale on konsistooriumi kantsleiametnik kirjutanud nime Christopher Blom, aga Reiman ei usu, et tegu võiks olla vaimuliku kirjanduse ajaloos tuntud Hageri pastori Christopher Blumega.

Viies jutlus on Lihula pastorilt Balthasar Lipharduselt. Sellest jutlusest esitab katkendi oma „Valikus eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“ ka Andrus Saareste. See jutlus ongi oma keelelt üks paremaid.³⁸

Kuuenda jutluse, mis peetud uue aasta esimesel pühapäeval, on koostanud Rootsist Wärmalandist pärit Ericus Larsson Hamerinus. Õppinud on ta 1646 Tartus, töötanud hiljem mitme Eesti kiriku juures, pikemalt Paistus.

Seitsmes jutlus on Johannes Engelhardus Benderuselt, kes 1645. aastast sai Väike-Maarja pastoriks. Reimanilt saame huvitavat teavet 17. sajandi keskpaiga Eesti kirikuelust ja hingekarjaste keeleoskusest. Nimelt jutustab ta tülist, mis puhkes Benderuse eelkäija Wolfgang Wahteliuse ümber, kelle eesti keele oskus seati suure kahtluse alla. Piiskop Joachim Jhering on kirjutanud, et Wahtelius ei paranda oma eesti keele oskust. Kohalikud talupojad on kurtnud, et Wahteliuse eestikeelsetest jutlustest saavad nad halba õpetust ja vähe troosti. Reiman refereerib mitme kirikuõpetaja kriitilisi märkusi Wahteliuse halva eesti keele kohta. Näiteks on Kadrina praost Reiner Brockmann piiskopile teatanud, et Wahtelius hääldab eesti sõnade rõhku valesti, lausudes *kann`atanut, sull`asele pro kannatanut, sulasele*. Praost Johannes Finderus toob esile Wahteliuse vigu eesti fraseoloogia kasutuses, nt sks *überwinden* on tal *ülewoidma pro ülewoima, aigkas pro agkas* jt. Nii valitigi Wahteliuse asemele uus pastor Johannes Engelhardus Benderus.

Villem Reiman jääb Benderuse suhtes reserveerituks. Ta kirjutab, et see jutlus küll autori keele kohta midagi head ei ilmuta, silma hakkavat palju võõrväljendeid. Ta kahtleb, kas Benderus Väike-Maarjasse õpetajaks jäänuna selle piirkonna keele omandas. Ometi sai temast praost Anton Heidrichi kõrval suur eesti keele autoriteet ja

³⁸ A. Saareste. Valik, lk 97.

koos Heidrichiga Bengt Gottfried Forseliuse ja Johann Hornungi kirikukeele reformi vastu võitleja. Tagurlike vaadete kandjana alahindab Benderus rahvakeele väärtusi ja Reiman leiab, et Benderus pole kahjuks pälvinud eesti kirjanduse ajaloos auväärset kohta. Tema järglane Väike-Maarjas pastor Georg Magnus Knüpper kirjutas 1836. aasta *Inlandis* kurioosumitest praost Benderuse kirikuraamatuis aastail 1645–1695.

Kaheksanda, üheksanda ja ka kümnenda jutluse autorid on Reimani tundmatud. Reiman arutleb, et ajalisel on mainitud jutlused varasemad kui H. Stahli „Leyen-Spiegel“. See näitab, kuivõrd suur vajadus oli Stahli jutlusteramatu järele. Reiman arvab, et need jutlused pole kirja pandud rahva suust õpitud keele alusel, vaid Stahli seniste tööde põhjal. Jutluste keele tunnistab Reiman nõrgaks ja toob ka huvitavaid veanäiteid: *saajamehed* pro *sõjamehed*, *ära lakkuma* pro *lahkuma*, *sinnib* pro *sünnib*, *kuusab* pro *kiasab*, *puuduse keel* pro *püüduse keel* (*Setznetz*) jpt.

Kokkuvõttes ütleb ta, et jutlused on nii keelelt kui ka sisult *farblos und blass* 'värvitud ja kahvatud' ning kui jutlustajal pole oma kogudusega suhtluseks arusaadavat keelt, ei jõua ka jumalasõna sisu kuulajateni.

Enamiku nendest jutlustest on Helina Tennasilm sisestanud vana kirjakeele korpusesse ning nende edasine keeleline analüüs seisab veel ees.

Kokkuvõtteks tahan kinnitada, et Villem Reimani töö eesti keele mälestiste trükkitoimetamisel ja nende iseloomustamisel on aegumatu väärtusega. Tänu tema elutöö sellele tahule on meie käsutuses keeleharuldused, mille analüüs aitab meil paremini mõista eesti kultuuriloo kulgu läbi sajandite. Tänapäeva lugeja jaoks väärisksid tema saksakeelsed kirjatööd tõlget eesti keelde. Võimalik, et noored uurijad ülikoolist teevad selle tulevikus teoks.

VILLEM REIMAN UND DAS ÄLTERE SCHRIFTESTNISCHES

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag wird auf einen Aspekt des vielfältigen Lebenswerkes der nationalen Koryphäe Villem Reiman (1861–1917) – die Publikation der alten estnischsprachigen Texte und deren Kommentare – eingegangen. Zugleich wird eine Übersicht über die Tätigkeit der Forschungsgruppe für die altestnische Schriftsprache des Instituts für estnische und allgemeine Sprachwissenschaft der Universität Tartu bei der weiteren Bearbeitung und Analyse der Texte, die von Reiman präsentiert wurden, gegeben. Es werden in erster Linie die deutschsprachigen Aufsätze aus der Feder von Villem Reiman betrachtet. Am bedeutendsten davon sind die ausführlichen Einleitungen zu den gedruckten Predigten von Georg Müller und den gedruckten Kirchenbüchern von Joachim Rossihnius, die als Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft [*Õpetatud Eesti Seltsi toimetised*] in den Jahren 1891 und 1898 erschienen sind. Aus den Texten der oben genannten Autoren haben die Mitglieder der Forschungsgruppe für die altestnische Schriftsprache die Untersuchungen „Georg Mülleri jutluste sõnastik“ [Das Vokabular der Predigten von Georg Müller] (2000) und „Joachim Rossihniuse kirikumanaalide leksika“ [Lexik der Kirchenmanuale von Joachim Rossihnius] (2002) zusammengestellt.

Des Weiteren werden in der vorliegenden Abhandlung die ältesten Archivreise zu den estnischsprachigen Texten, die auf Anregung Villem Reimans in Druck gegeben und kommentiert wurden, präsentiert. Diese Archivreise wurden von den Forschern der alten Schriftsprache im Sammelband „Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik“ [Die ältesten Texte und das älteste Vokabular der estnischen Sprache] (1997) zusammengefasst.

Dank Villem Reiman wurden die Texte aus der Entstehungszeit des estnischsprachigen gedruckten Wortes den Zeitgenossen zugänglich gemacht. Reimans Abhandlungen über die alte Schriftsprache sind für die heutigen Forscher sehr wertvolle Quellen bei der Darstellung der Geschichte der estnischen Schriftsprache.